

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДЭД ХОЛБОГДОХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ МӨРДӨХ, НОТЛОХ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРХ ЗҮЙНЗОХИЦУУЛАЛТ, ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

Я.Цэлмэн

Дотоод Хэргийн Их Сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн дэд профессор, цагдаагийн хошууч, докторант

Хураангуй: Хуулийн этгээдээс гэмт хэрэг үйлдэх, түүний үйлдэл, эс үйлдэхгүйг эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн зүйл заалтаар зүйлчлэн, мөрдөн шалгах, нотлох ажиллагаа явуулах ойлголт Монгол Улсын орчин цагийн эрх зүйн орчинд 2017 оноос бий болсон шинэ ойлголт юм. Бидний судалгааны ажлын хүрээнд хуулийн этгээдийн ойлголт, тэдний зүгээс улс орон, ард иргэдэд учруулж байсан сайн ба муу нөлөө, түүний үр дагавар, хэрхэн асуудлыг шийдвэрлэж байсныг түүхэн эх сурвалжуудын хүрээнд авч үзсэнээр энэ ойлголт нь Монголчуудын хувьд шинэ ойлголт биш бөгөөд, түүхэн үйл явдал, түүхийн нугачаанд түр мартагдсан шинэ ойлголт байж болох талаар бид олж мэдсэн билээ. Хэдий тийм ч бидний судалгааны ажлын цаг үеийн шаардлагаар хуулийн этгээдэд холбогдох гэмт хэргийг нотлох, мөрдөн шалгах ажиллагааны талаар хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль, эрх зүйн орчинд судалгааны ажлаа чиглүүлж, зарим асуудлаар дүгнэлт хийж, санал дэвшүүлэхийг зорилоо.

Түлхүүр үг: эрх зүйн онол, уламжлал, эрх зүйн шинэчлэл, компани, корпораци, групп, хамтын хариуцлага.

I. Оршил

Хуулийн этгээдэд холбогдох гэмт хэргийг нотлох, мөрдөн шалгах, түүнээс урдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг улс орнууд өөрсдийн уламжлал, онцлог, бусад орны эрх зүйн туршлагаас дүгнэлт хийж өөрийн орны эрх зүйн орчины онцлогт тохируулан хөгжүүлж ирсэн байна.

Хуулийн этгээдэд холбогдох гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх асуудлыг 2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулга, 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиудад хуульзүйн үндэслэлийг тодорхойлсон нэг дэвшил болсон.

Бид эрх зүйн эх сурвалжийн ач холбогдлоор нь Үндсэн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Монгол Улсын нэгдэн орсон Олон улсын гэрээ, конвенц, бусад хууль, эрх зүйн акт гэсэн дарааллаар судалгааны ажлаа системчлэн судлах нь зүйтэй.

II. Монгол Улсын Үндсэн хуулинд Хуулийн этгээдийн талаар хэрхэн зохицуулсаныг товч авч үзье.

Үндсэн хуулийн 6 дугаар зүйлийн 5: Төрөөс гадаадын иргэн, **хуулийн этгээд**, харьяалалгүй хүнд газрыг төлбөр, хугацаатайгаар болон хуульд заасан бусад болзол, журмаар ашиглуулж болно гэж заасан. Үүнээс өөрөөр хуулийн этгээд гэсэн нэр томъёо тусгагдаагүй хэдий ч бид хуулийн этгээдийн шинжээр нь холбон авч үзлээ. Үндсэндээ хуулийн этгээдийг зорилгоор нь

а/ ашгийн төлөө

б/ ашгийн төлөө бус гэсэн үндсэн хоёр бүлэгт ангилж үзэж болхоор байгааг судалгааны үр дүн илтгэж байна.

Хуулийн этгээд нь ашгийн төлөө байх шинжид өмчлөлдөө буюу эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах эрхтэй, түүндээ зориулсан тусгайлсан хөрөнгөтэй, өөрийн нэрээр эрх олж үүрэг хүлээдэг, үйл ажиллагаанаасаа тодорхой орлого олох зорилготой хүмүүс зохион байгуулалттайгаар нэгдэн хуулийн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулдаг гэсэн гол шинжүүд багтаж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тавдугаар зүйлийн 2 дах хэсэгт “Төр нь нийтийн болон хувийн өмчийн аливаа хэлбэрийг хүлээн зөвшөөрч, өмчлөгчийн эрхийг хуулиар хамгаална.” гэж заасан нь хуулийн этгээдийн өмчлөх эрх, ашгийн төлөөх үйл ажиллагааг баталгаажуулсан байна. Мөн 5 дугаар зүйлийн 3 дах хэсэгт “Өмчлөгчийн эрхийг гагцхүү хуульд заасан үндэслэлээр хязгаарлаж болно” гэсэн нь хуулийн этгээдийн эрхийг хязгаарлах үндсэн эх сурвалж болсон.

III. Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай болон бусад хуулинд хуулийн этгээдийн талаар хэрхэн зохицуулсаныг товч авч үзье.

Хуулийн этгээдэд холбогдох гэмт хэргийг мөрдөх, нотлох ажиллагааг эрүүгийн процессын эрх зүйн зохицуулалтаар зохицуулсан тохиолдол нь 2017 оноос өмнө Монгол Улсад шинэ ойлголт юм. Эрүүгийн процессын хуулинд тусдаа нэг бүлэг болгосон нь 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс хэрэгжиж эхэлсэн.

Олон улсын эрх зүйн практикт хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага оногдуулдаг жишиг нэгэнт бий болсныг бид өмнөх бүлгүүдийн судалгааны үр дүнд мэддэг болсон билээ. Зөвхөн хувь хүнд эрүүгийн хариуцлага оногдуулдаг байсан онол, үзэл баримтлал өөрчлөгдөн нэгэн зууныг үдэж байгаа бол манай улсад гурав орчим жил болж байна. Монгол улсад бүртгэлтэй хуулийн этгээд 50 орчим мянга байгаа бөгөөд тэдгээрийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөө асар өргөн төдийгүй мөн нийгэмд учруулж болох хохирол, хор уршиг нэмэгдсээр байна.

Саяхныг хүртэл Монгол улсын эрүүгийн эрх зүйн системд хуулийн этгээд өөрийн ажилтны гэм буруутай үйлдлийн улмаас ашиг хүртэж, давуу байдлыг олж авсан хэдийн ч зөвхөн хувь хүн эрүүгийн хариуцлага хүлээж, хуулийн этгээд хариуцлагын гадна үлддэг байсны халж хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн зохицуулалт Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд 2014 оноос бий болсон хэдий ч эрүүгийн хариуцлага оногдуулах үндэслэлийг тодорхойлж хуульчлаагүй, цөөн тооны гэмт хэрэгт хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байна. Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгаар хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг нарийвчлан тодорхойлж, хариуцлагад татах гэмт хэргийг нэмэгдүүлсэн¹.

Монгол Улсын засгийн газар компанийн засаглалыг хөгжүүлэх, сайжруулах, хариуцлагажуулах чиглэлээр олон бодлого боловсруулж хэрэгжүүлж байна.

Хуулийн этгээдийн тухай 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдсөн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль²-ийн зорилтоосоо эхлэн тусгасан юм. Тухайлбал:

1.1 дүгээр зүйл. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт

1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт нь гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино.

Энэ мэтчилэн “хуулийн этгээд” гэсэн нэр томъёо орсон зохицуулалт 101 байх бөгөөд бид дараах байдлаар бүлэглэн судалсан болно.

ЭХХШ тухай хуулийн **Хорьдугаар бүлэгт: “Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа”** гэсэн зургаан зүйлтэй зохицуулалт анх удаа хуульчлагдсан. Судлагдахууны хувьд шинэлэг, хэрэглээний хувьд шинэ уг бүлэгт хуулийн этгээдийн үйлдсэн хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах тусгай журмыг тогтоосон байна. **“Хуулийн этгээдийн үйлдсэн эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэхэд ЭХХШ тухай хуульд заасан ердийн журмаас гадна 20 дугаар бүлэгт заасан тусгай журмыг баримтална”** гэж ЭХХШ тухай хуулийн 20.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан.

Үүнийг дэлхийн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай загвар хуулийн албан ёсны орчуулгатай харьцуулж авч үзье.

/д	Д Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль ³	Дэлхийн эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай загвар хууль ⁴	
----	--	--	--

¹ Цэцэгмаа.Г. Хуулийн этгээдийн гэм бурууг нотлох ажиллагаа. Эрүүгийн эрх зүйн шинэтгэл: хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх асуудал, олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхэтгэл. Уб., 2017 он. 47-48 дах тал

² Төрийн мэдээлэл. №23 УБ., 2017

	ХОРЬДУГААР БҮЛЭГ ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДЭД ХОЛБОГДОХ ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГАА	БҮЛЭГ 6. Хуулийн этгээдийн эсрэг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа	
	20.1 дүгээр зүйл.Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулах 1.Хуулийн этгээдийн үйлдсэн эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэхэд энэ хуульд заасан ердийн журмаас гадна энэ бүлэгт заасан тусгай журмыг баримтална. 2.Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь тухайн хуулийн этгээдийг төлөөлөх албан тушаалтны, эсхүл хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдэл хийсэн хүний хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай хамт явагдана. 3.Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг тухайн гэмт хэрэгт хүнийг эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татаж байгаагаас үл хамааран явуулж болно.	80 дугаар зүйл. Хуулийн этгээдийн эсрэг хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа 1. Эрүүгийн гэмт хэрэг болон зөрчилд хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх нь тухайн хэрэгт хувь хүнд нь хариуцлага хүлээлгэсэн байсан ч хийгдэж болно. Хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх нь гэмт хэргийг үйлдсэн хувь хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгээгүй тохиолдолд ч байж болно. 2. Хуулийн этгээд болон хувь хүн нь нэг гэмт хэрэгт эсвэл нэг ажил хэргийн төлөөх өөр өөр гэмт хэргийг үйлдсэний төлөө яллагдаж байгаа тохиолдолд 193 дугаар зүйлд зааснаар нэг яллах дүгнэлт үйлдэгдэж болно.	193 дугаар зүйл. Яллагдагчид хамааралтай байх Адил үйлдэлийн улмаас ижил эсвэл өөр өөр гэмт хэрэгт буруутгагдан яллагдаж байгаа хүмүүсийг нэг ялын төлөвлөгөөгөөр яллаж болно.
	20.2 дугаар зүйл.Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хуулийн этгээдийг төлөөлөх 1.Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд тухайн хуулийн этгээдийг дараахь хүнээр төлөөлүүлж болохгүй: 1.1.хуулийн этгээдийн эсрэг шүүх хуралдаанд гэрчээр оролцож байгаа бол; 1.2.хуулийн этгээдийг төлөөлөх хүн нь тухайн хэргийн яллагдагч бол. 2.Яллагдагчаас өөр тухайн хуулийн этгээдийг төлөөлөх хүн байхгүй тохиолдолд энэ зүйлийн 1.2 дахь заалт хамаарахгүй. 3.Хуулийн этгээдийг төлөөлөх хүн байхгүй бол тогтоосон хугацааны дотор өөр этгээдийг хууль ёсны төлөөлөгчөөр томилохыг шүүх, прокурор, мөрдөгч хуулийн этгээдэд бичгээр	81 дүгээр зүйл. Эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хуулийн этгээдийг төлөөлөх 1. Хуулийн этгээд эрүүгийн гэмт хэрэг, зөрчилд яллагдаж байгаа бол хуулийн этгээдийн нэг төлөөлөгч бүхий л хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцоно. 2. Хуулийн этгээдийн төлөөлөгч нь хэрэглэгдэж буй хуулийн дагуу хуулийн этгээдийг төлөөлөх эрх бүхий этгээд байна. 3. Хуулийн этгээдийг дараах этгээд төлөөлж болохгүй: а) Хуулийн этгээдийн шүүх хуралд гэрчээр асуугдаж буй этгээд, б) Хуулийн этгээдийн цорын ганц төлөөлөгч байхаас бусад тохиолдолд тухайн эрүүгийн хэрэгт яллагдаж буй этгээд. 4. 3 дугаар хэсэгт зааснаар тухайн этгээд хуулийн этгээдийн төлөөлөгч байх боломжгүй бол эрх бүхий шүүх хуулийн этгээдийн эрх бүхий этгээдийг тогтоосон хугацааны дотор өөр	

⁴ Model Code for post conflict criminal responsibility, Model code for Criminal Procedure

	мэдэгдэнэ. 4.Тогтоосон хугацаанд хуулийн этгээд хууль ёсны төлөөлөгчөө томилоогүй бол шүүх, прокурор хууль ёсны төлөөлөгчийг томилж болно. 5.Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад тухайн хуулийн этгээдийн улсын бүртгэл, зөвшөөрөл, тусгай зөвшөөрөл, тэдгээртэй адилтгах мэдээллийг өөрчлөхгүй байх, улсын бүртгэлээс хасахгүй байхыг шүүх, прокуророос холбогдох байгууллагад мэдэгдэнэ.	этгээдийг төлөөлөгчөөр томилохыг шаардах ба томилгооны талаар бичгээр шүүхэд мэдэгдэнэ. Хэрвээ тогтоосон хугацааны дотор энэ нь хийгдэхгүй бол шүүх хуулийн этгээдийн төлөөлөгчийг томилж болно. 5. Эрх бүхий шүүхийн бүртгэлийн газар (тухайн улсад хуулийн этгээдийн бүртгэлийг хариуцдаг этгээдийн нэрийг оруулах)-д тухайн хуулийн этгээд хуулийн ажиллагааны субъект болсныг мөн түүнийг эсрэг хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны туршид татан буулгах боломжгүйг мэдэгдэнэ.	
	20.3 дугаар зүйл.Хуулийн этгээдийн эрх, үүрэг 1.Хуулийн этгээдийн хууль ёсны төлөөлөгч энэ хуульд заасан яллагдагчийн эрх эдэлж, үүрэг хүлээнэ.		
	20.4 дүгээр зүйл.Хуулийн этгээдийн өмгөөлөгч 1.Хуулийн этгээд өмгөөлөгчтэй байж болно. Хуулийн этгээдийн өмгөөлөгч энэ хуульд заасан эрх эдэлж, үүрэг хүлээнэ.	82 дугаар зүйл. Эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хуулийн этгээдийг өмгөөлөх өмгөөлөгч 1. Хуулийн этгээд нь өөрийн төлөөлөгчөөс гадна өмгөөлөгчтэй байж болно. 2. Хуулийн этгээд болон хувь хүн нэг гэмт хэргт эсвэл нэг ажил хэргийн төлөөх өөр өөр гэмт хэргийг үйлдсэний төлөө яллагдаж байгаа тохиолдолд тэдгээр нь нэг ижил өмгөөлөгчтэй байж болохгүй.	
	20.5 дугаар зүйл.Хуулийн этгээдэд баримт бичиг хүргэх 1.Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой шүүх, прокурор, мөрдөгчийн шийдвэр, бусад баримт бичгийг хуулийн этгээдийн хаягаар хүргүүлж, эсхүл түүний хууль ёсны төлөөлөгчид гардуулна. 2.Шүүх, прокурор, мөрдөгчийн шийдвэр, бусад баримт бичгийг хүргүүлэх, гардуулахдаа энэ хуулийн 11.9 дүгээр зүйлд заасан журмыг баримтална.	83 дугаар зүйл. Хуулийн этгээдэд хамаарах бичиг баримттай холбоотой үйлчилгээ болон шүүхийн бусад материалууд 1. Баримт бичиг болон шүүхийн бусад материалууд тухайлбал, шүүхийн зарлан дуудах, тогтоол, шийдвэр, яллах дүгнэлт, шүүхийн шийтгэх тогтоол эсвэл МССР /Model code for Criminal Procedure/-ийн заалтын дагуу шаардагдсан хүргэлтийн эд зүйлс зэрэг нь хуулийн этгээдийн хаягаар хүргэгдэнэ. 2. Баримт бичиг, бусад шүүхийн материалууд нь 1 дэх хэсэгт зааснаар хүргэгдэхдээ 27 дугаар зүйлд зааснаар хуулийн этгээдийн төлөөлөгчид хүргэгдэнэ.	
	20.6 дугаар зүйл.Яллах дүгнэлт, шүүхийн шийдвэр 1.Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэргийн яллах дүгнэлт, шүүхийн шийдвэрт дараахь зүйлийг нэмж тусгана:	84 дүгээр зүйл. Хуулийн этгээдийн ялын дүгнэлтийн агуулга 1. Хуулийн этгээдийн эсрэг ялын дүгнэлт нь 195 (3)-д засан дээр нэмээд дараах мэдээлэл байна: а) Хэрэглэгдэж буй хуулийн	

	1.1.хуулийн этгээдийн нэр; 1.2.хуулийн этгээдийн албан ёсны хаяг.	дагуу үйл ажиллагаа явуулж буй хуулийн этгээдийн нэр, b) Хуулийн этгээдийн оршин суух газар, c) MCC /Model code for Criminal/-ийн дагуу хуулийн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх үндэс.	
		85 дугаар зүйл. Шүүх хуралд мэдэгдэл хийх 1. Хуулийн этгээдийн төлөөлөгч 223 дугаар зүйлд зааснаар шүүх хуралдаан дээр мэдэгдэл хийнэ. 2. Хуулийн этгээдийн төлөөлөгчийг албан ёсны тунхаг хийхийг шаардаж мөн прокурор болон шүүх хурал түүний мэдэгдлийн агуулгын талаар шалгаж болохгүй. 3. Анхан шатны шүүх хурал хэрвээ шаардлагатай бол төлөөлөгчийн мэдэгдлийг нотолгооны үнэ цэнэтэй эсэхийг шийднэ.	
		86 дугаар зүйл. Хуулийн этгээдийн эсрэг шүүхийн шийтгэх тогтоолыг бичгээр гаргах нь 1. 269 дүгээр зүйлийн шаардлага дээр нэмж хуулийн этгээдийн эсрэг бичгэн шийтгэх тогтоол нь дараах зүйлүүдийг агуулсан байна: a) Хэрэглэгдэж буй хуулийн дагуу үйл ажиллагаа явуулж буй хуулийн этгээдийн нэр, b) Хуулийн этгээдийн оршин суух газар, c) MCC-ийн дагуу хуулийн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх үндэс.	

Загвар хуулиас хуулийн этгээдэд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулах заалтууд Монгол Улсын ЭХХШТХ-ийн зохицуулалтад тодорхой агуулгын өөрчлөлтгүйгээр орсон байна. Энэ нь давуу болон сул талтай.

Давуу тал: Хуулийн этгээдийн эсрэг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны талаар туршлага бүхий улс орнуудын нэгэн адил эрх зүйн нэг ойлголтоор зохицуулагдах боломж бүрдсэн.

Сул тал: Бид үндэсний эрх зүйн зохицуулалтын онцлогийг орхигдуулсан байх магадлалтай. Өнөөдрийг хүртэл хуулийн этгээдтэй холбоотой шүүхээр шийдвэрлэсэн эрүүгийн хэргийн тоо, чанар үүнийг харуулж байна. Өөрөөр хэлбэл бид хуулийн этгээдийн эсрэг нотлох ажиллагаа явуулахдаа тодорхой заалтуудыг өөрийн орны бүхий л нөхцөл байдалтай уялдуулан томъёолж чадаагүй байх магадлалтай.

Монгол Улсад хүн бүр үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, бэлгийн, хүйсийн чиг баримжаа, хөгжлийн бэрхшээл, үзэл бодол, боловсролоор ялгаварлан гадуурхагдахгүйгээр, хуулийн этгээд бүр хөрөнгө, орлого, үйл ажиллагааны чиглэл, зохион байгуулалтын хэлбэрээс үл хамааран хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна⁵ гэж тодорхойлжээ.

⁵ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.12 дугаар зүйл. 2017 он.

Хуулийн дээрх заалт нь хуулийн этгээдийн эсрэг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулахдаа хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны чиглэл үл хамааран, түүний хөрөнгө, орлого, зохион байгуулалтын хэлбэрээр ялгаварлахгүйгээр нотлох ажиллагааг хэрэгжүүлэх тухай юм.

Хуулийн этгээдийн эсрэг нотлох ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ хууль шүүхийн өмнө эрх тэгш байх, шүүхэд хандах, өмгөөлүүлэх, хууль зүйн туслалцаа авах эрхийг хангах, гэм буруугүйд тооцох зарчмуудыг удирдлага болгохоор хуульчилсан. Тухайлбал:

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хүн, хуулийн этгээд хуулиар хамгаалагдсан эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн, хөндөгдсөн гэж үзвэл уг эрхээ сэргээлгэхээр шүүхэд хандах эрхтэй⁶ хэмээн хүнтэй нэгэн адил эрхийг нь баталгаажуулж өгсөн.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан аливаа гэмт хэргийг нотлохын тулд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан “Нотолбол зохих байдал”⁷-ыг заавал нотолсон байхаар хуульчилсан.

1.Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүх хуралдааны явцад дараахь байдлыг нотолно:

1.1.гэмт хэрэг гарсан байдал /гэмт хэргийг хэзээ, хаана, яаж үйлдсэн болон Эрүүгийн хуульд заасан бусад байдал/;

1.2.гэмт хэргийг хэн үйлдсэн;

1.3.гэмт хэргийн сэдэлт, зорилго, гэм буруугийн хэлбэр;

1.4.Эрүүгийн хуульд заасан яллагдагчид оногдуулах ялыг хүндрүүлэх, хөнгөрүүлэх нөхцөл байдал;

1.5.гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хэр хэмжээ;

1.6.гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлсөн шалтгаан, нөхцөл.

Дээрх нотолбол зохих нөхцөл байдал тус бүрээр хуулийн этгээдэд холбогдох гэмт хэрэгт хэрхэн нотлох талаарх зохицуулалтуудыг авч үзэе.

1.1 Гэмт хэрэг гарсан байдал. /гэмт хэргийг хэзээ, хаана, яаж үйлдсэн болон Эрүүгийн хуульд заасан бусад байдал/;

Гэмт хэргийг хэзээ үйлдсэн.

Үүнийг нотлохын тулд гэмт хэрэг үйлдэгдсэн цаг хугацааг тодорхой тогтоох шаардлагатай. Эрүүгийн хуульд “Гэмт хэргийн хор уршиг хэзээ илэрснээс үл хамааран энэ хуульд заасан гэмт үйлдэл, эс үйлдэхүй төгссөн үеийг гэмт хэрэг үйлдсэн хугацаагаар тооцно.” гэж заасан. Тэгэхээр гэмт үйлдэл, эс үйлдэл төгссөн үеийг тодорхойлох хэрэгтэй. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэргийн шинжийг төгс агуулсан үйлдэл, эс үйлдэхүйг төгссөн гэмт хэрэг гэж ойлгож болно. Энэ шинжээр гэмт хэргийг хэзээ үйлдсэн гэдгийг үйл баримтаар хөдөлбөргүй нотлох нь зүйтэй.

Хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө гэмт хэрэг үйлдэж энэ хуулийн тусгай ангид хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан бол тухайн зүйл, хэсэгт заасан гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаатай адил байдлаар хөөн хэлэлцэх хугацааг тоолно.⁸

Гэмт хэргийг хаана үйлдсэн

Эрүүгийн хуульд:

А) Эрүүгийн хууль Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйлчлэх⁹

Б) Эрүүгийн хууль Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн гадна үйлчлэх¹⁰ гэсэн хоёр зохицуулалт байна.

Дээрх хоёр зохицуулалтын Эрүүгийн хууль Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйлчлэх гэсэн зохицуулалтад “Энэ хуульд заасан тохиолдолд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн хуулийн этгээдэд энэ хуулиар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ.”¹¹ гэсэн заалт нь хуулийн этгээдэд холбогдож байна. Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн хуулийн этгээдэд эрүүгийн хуулиар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр зохицуулсан. Энэ нь мөн Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт хамаарах хилийн чанадад байгаа Дипломат төлөөлөгчийн газрын эзэмшил нутаг, усан, агаарын

⁶ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.13 дугаар зүйл. 2017 он.

⁷ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 16.2 дугаар зүйл. 2017 он.

⁸ Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/ 1.10 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэг. 2015 он.

⁹ Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/ 1.5 дугаар зүйл. 2015 он.

¹⁰ Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/ 1.6 дугаар зүйл. 2015 он.

¹¹ Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/ 1.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг. 2015 он

орон зайд байгаа Монгол Улсын усан онгоц, агаарын хөлөгт нэгэн адил үйлчлэнэ гэж ойлгоно. Тэгхээр хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүх хуралдааны явцад хуулийн этгээд нь гэмт хэргийг хаана үйлдсэнийг тогтоох газрыг дээрх утгаар ойлгож нотлох нь зүйтэй юм. Харин эрүүгийн хууль Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн гадна үйлчлэх гэсэн зохицуулалтын хүрээнд хуулийн этгээдийн талаар заалт байхгүй байгаа нь анхаарах судлагдахуун юм.

Эрүүгийн хэргийг яаж үйлдсэн болон Эрүүгийн хуульд заасан бусад байдал:

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хуулийн этгээдэд ял оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн шинжийг хуулийн этгээдийг төлөөлөх эрх бүхий албан тушаалтан дангаараа, эсхүл хамтран шийдвэр гаргаж, эсхүл хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө хийсэн үйлдэл, эс үйлдэхүйгээр хангасан нь хуулийн этгээдэд ял оногдуулах үндэслэл болно¹².

ЭХХШ тухай хуулийн 20.1 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт: **“Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь тухайн хуулийн этгээдийг төлөөлөх албан тушаалтны, эсхүл хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдэл хийсэн хүний хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай хамт явагдана”** гэжээ. Тухайн хуулийн этгээдийг төлөөлөх албан тушаалтан, эсхүл хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдэл хийсэн этгээд хуулийн этгээдийн хамт шийтгэгдэхээр зохицуулжээ. 2016 онд батлагдсан Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад Хуулийн этгээдийг төлөөж байгаа эрх бүхий албан тушаалтан, үйлдэл хийсэн хүнийг шийтгэхгүй, зөвхөн хуулийн этгээдийг шийтгэх зохицуулалттай байсан. 2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжих Эрүүгийн хуульд үүнийг засаж оруулсан юм. Хуулийн этгээдийг төлөөлөх албан тушаалтан, үйлдэл хийсэн хүн нь энэ хуульд заасан яллагдагчийн эрхийг эдэлж, үүрэг хүлээнэ.

Хуулийн этгээдийн төлөөлөгч нь ЭХХШ тухай хуульд заасан яллагдагчийн нэгэн адил эрх эдэлж, үүрэг хүлээнэ.

Хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэсэн нь хуулийн этгээдийг эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл болохгүй¹³.

1.2 Гэмт хэргийг хэн үйлдсэн:

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт нь гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино¹⁴ гэж тодорхойлсон. Хуулийн этгээдийн талаар тодорхойлолт эрүүгийн болон эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиудын алинд ч байхгүй бөгөөд үүнийг иргэний хуульд¹⁵ заасны нэгэн адил ойлгохоор зохицуулсан байна. Иргэний хуулинд “Өмчлөлдөө буюу эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах эрхдээ тусгайлсан хөрөнгөтэй, өөрийн нэрээр эрх олж, үүрэг хүлээдэг, үйл ажиллагаанаасаа бий болох үр дагаварыг эд хөрөнгөөрөө хариуцдаг, нэхэмжлэгч, хариуцагч байж чадах, тодорхой зорилго бүхий, тогтвортой үйл ажиллагаа эрхэлдэг зохион байгуулалтын нэгдлийг хуулийн этгээд гэнэ” гэж тодорхойлон хуульчилжээ.

Дэлхийн олон улсууд хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх, эрүүгийн эрх зүйн харилцааны субъект болгон хуульчилж байна. Манай улс олон улсын хэд хэдэн гэрээ конвенцид /Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх Палермогийн протокол, Терроризмтэй тэмцэх, Авилгатай тэмцэх... г.м./ нэгдсэн нь ч нөлөөлж энэхүү өөрчлөлтийг хуульчлан баталгаажууллаа. Хуулийн этгээд гэмт хэрэг үйлдэх нь олширч, ялангуяа байгаль орчны эсрэг гэмт хэргүүд, эдийн засгийн гэмт хэргүүд, түүх дурсгалын хууль бус худалдаа, мөнгө угаах, терроризмыг үйлдэх, бэлтгэх, санхүүжүүлэх зэрэг гэмт хэрэг манай улсад үйлдэгдэж, зарим төрлийн гэмт хэрэг үйлдэгдэх нөхцөл бүрдсэн.

1.3 Гэмт хэргийн сэдэлт, зорилго, гэм буруугийн хэлбэр;

¹² Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/ 9.1 дүгээр зүйл. 2015 он.

¹³ Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/ 1.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг. 2015 он.

¹⁴ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.1 дүгээр зүйл. 2017 он.

¹⁵ Иргэний хууль. Төрийн мэдээлэл., 2002 он. № 7

Гэмт хэргийн субьектив тал гэдэг бол гэмт хэрэг үйлдэж буй этгээдээс гэмт хэрэг, түүний үр дагаварт хандаж буй сэтгэхүйн (дотоод) хандлага мөн. Энэхүү сэтгэхүйн хандлагыг тайлбарлахдаа хоорондоо харилцан холбоотой сэтгэхүйн үйл ажиллагааны хэлбэр болох сэдэлт, зорилго, гэм буруу зэрэг ойлголтыг авч үзнэ. Гэмт хэргийн субьектив талын шинжийг үндсэн шинж (гэмт буруу), нэмэгдэл шинж (гэмт зорилго, сэдэлт, гэмт хэрэг үйлдэх үеийн сэтгэл санааны байдал) гэж хоёр хэсэгт хуваана¹⁶.

Сэдэлт, зорилго, гэм буруу нь сэтгэхүйн хувьд бие даасан даасан үзэгдэл болох бөгөөд гэмт хэргийг зүйлчлэхэд ач холбогдолтой. Үүнд:

Нэгдүгээрт: эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийн нэг хэсгийн хувьд гэмт хэргийг эрх зүйн бусад зөрчлөөс ялгаж өгнө.

Хоёрдугаарт: объектив шинжээрээ адил төстэй зарим гэмт хэргийг ялгаж зүйлчлэхэд тус дөхөм үзүүлнэ.

Гуравдугаарт: субьектив талын агуулга нь гэмт ажиллагаа, түүнийг хэрэгжүүлж буй этгээдийн нийгэмд аюултай байдлын хэмжээг тодорхойлон, хариуцлагын шинж байдал, ялын хэмжээг нөхцөлдүүлнэ.

Гэм буруу гэдэг бол Эрүүгийн хуульд заасан нийгэмд аюултай ажиллагаа, түүний үр дагаварт (хохирол, хор уршиг) санаатай буюу болгоомжгүй, холимог хэлбэрээр хандаж буй хандлага юм. Оюун санааны болон хүсэл зоригийн шинжийн янз бүрийн хослол нь гэм буруугийн тодорхой хэлбэрийг бүрдүүлнэ.

Эрүүгийн хуулийн 2.3 дугаар зүйлд гэм буруугийн хоёр хэлбэр болох санаатай болон болгоомжгүй хэлбэрийг хуульчилсан. Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг гэм буруутайд тооцох гэдэг нь гэмт хэргийг санаатайгаар эсвэл болгоомжгүйгээр үйлдсэнийг тогтооно гэсэн үг. Өөрөөр хэлбэл гэмт хэргийг санаатай буюу болгоомжгүй үйлдсэнийг нотлох нь хүний ухамсараас ангид орших бодит үйл явдлыг танин мэдэх нэг арга ажээ.

Энэхүү танин мэдэхүйн үйл явц нь хэрэгт цугларсан нотлох баримтыг үнэлж, дүгнэх замаар явагдана. Тиймээс гэм буруу нь хуулийн дагуу шүүхээр нотлогдох хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож болохгүй.

1.4 Эрүүгийн хуульд заасан яллагдагчид оногдуулах ялыг хүндрүүлэх, хөнгөрүүлэх нөхцөл байдал;

Гэмт хэргийн үйлдсэн зорилго нь эрүүгийн хариуцлагын хөнгөрүүлэх болон хүндрүүлэх нөхцөл байдлуудыг тогтооход чухал ач холбогдолтой.

1.5 Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол, хор уршигийн шинж чанар, хэр хэмжээ;

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэргийн улмаас хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, бусад эрх, эрх чөлөө, нийтийн болон үндэсний ашиг сонирхол, аюулгүй байдалд шууд учирсан үр дагаврыг гэмт хэргийн хохиролд тооцно. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэрэг үйлдэж хохирол учруулсны улмаас үүссэн үр дагаврыг гэмт хэргийн хор уршигт тооцно. Эрүүгийн хуульд заасан “ноцтой хохирол, хор уршиг” гэж хохирогчийн амьдралын эх үүсвэр болсон эд хөрөнгийн эрхэд, эсхүл улс орон, хүн амын аюулгүй байдалд ач холбогдол бүхий эрхэд хохирол, хор уршиг учирсныг ойлгоно¹⁷.

Шүүх гэмт хэргийн хохирол, хор уршигийг тодорхойлж, бодит хохирлыг нөхөн төлүүлэх, хор уршигийг арилгахад гарах зардлын мөнгөн дүнгээр илэрхийлэгдэх хэмжээг тогтооно.

Эрүүгийн хуульд заасан нэг нэгж нь нэг мянган төгрөгтэй тэнцүү байхаар жишин хуульчилсан байна¹⁸.

1.6.гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлсөн шалтгаан, нөхцөл.

Монгол Улсын Иргэний хуулийн¹⁹ 25 дугаар зүйлийн 25.1 дэх хэсэгт “Өмчлөлдөө буюу эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах эрхдээ тусгайлсан хөрөнгөтэй, өөрийн нэрээр эрх олж, үүрэг хүлээдэг, үйл ажиллагаанаасаа бий болох үр дагаврыг эд хөрөнгөөрөө хариуцдаг, нэхэмжлэгч, хариуцагч байж чадах, тодорхой зорилго бүхий, тогтвортой үйл ажиллагаа эрхэлдэг зохион байгуулалтын нэгдлийг **хуулийн этгээд гэнэ**” хэмээн тодорхойлжээ. .

¹⁶ Х.Нямбаатар, Д.Мөрөн, С.Гантулга нар. Эрүүгийн эрх зүй (ерөнхий ба тусгай анги). УБ., 2017 он. 31 дэх тал

¹⁷ Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/ 2.5 дугаар зүйл. 2015 он.

¹⁸ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 5.3 дүгээр зүйлийн 3 дах хэсэг. 2017 он.

¹⁹ Төрийн мэдээлэл. УБ., 2002 он, №7

Монгол Улсын хууль тогтоох эрх бүхий байгууллага болох УИХ-аас 2015 онд Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгыг хэлэлцэн баталж, хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн зохицуулалт шинээр хуульчлагдсанааас хойш 6 жил өнгөрөөд байна. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан 33 төрлийн гэмт хэрэг нь нэг талаасаа нотлоход хүндрэлтэй, мөрдөн шалгах ажиллагааны тактик, арга барил өвөрмөц байх болно.

Эрүүгийн хуулийн 9 дүгээр бүлэгт “Хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх” талаар тусгайлан зохицуулсан. Эрүүгийн хуулийн 9 дүгээр бүлгийн 9.1 дүгээр зүйлд “Хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл”-ийг хуульчилсан байна. Тухайлбал: 9.1.1 дэх хэсэгт “Энэ хуулийн тусгай ангид хуулийн этгээдэд ял оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн шинжийг хуулийн этгээдийг төлөөлөх эрх бүхий албан тушаалтан дангаараа, эсхүл хамтран шийдвэр гаргаж, эсхүл хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө хийсэн үйлдэл, эс үйлдэхүйгээр хангасан нь хуулийн этгээдэд ял оногдуулах үндэслэл болно.” гэж заасан байна.

Мөн Эрүүгийн хуулийн Нэгдүгээр бүлгийн 1.3 дугаар зүйлд заасан шударга ёсны зарчимд “Эрүүгийн хариуцлага нь тухайн хүн, хуулийн этгээдийн үйлдсэн гэмт хэрэг, гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, гэм буруугийн хэлбэрт тохирсон байна.”, “Хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэсэн нь хуулийн этгээдийг эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл болохгүй”, Эрүүгийн хуулийн нэгдүгээр бүлгийн 1.5 дугаар зүйлд “Энэ хуульд заасан тохиолдолд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн хуулийн этгээдэд энэ хуулиар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ” гээд хууль үйлчлэх цаг хугацааны тухай тус хуулийн заалтад “үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэгт тооцох, гэм буруутай хүн, хуулийн этгээдэд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын төрөл, хэмжээг тухайн гэмт хэргийг үйлдэх үед дагаж мөрдөж байсан хуулиар тодорхойлно” гэж тус тус заажээ. Эдгээр заалтууд нь хуулийн этгээдэд хувь хүнд үйлчилдэг шиг нэг ижил зарчмаар үйлчлэхээр зохицуулжээ.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид нийт 7 бүлгийн 33 төрлийн гэмт хэрэгт хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заажээ.

Бид хуулийн этгээдэд холбогдох гэмт хэрэг нэг бүрийн криминалистик шинжийг тодорхойлох зорилт тавиагүй бөгөөд ерөнхий агуулгаар нь зарим шинжийг авч үзэхийг оролдсон болно. Гэмт хэргийн криминалистик шинж нь тухайн гэмт хэрэгт хамаарах тусгай шинжийг нээн илрүүлэх, улмаар тухайн шинжийг онол, арга зүйн хувьд зөв тодорхойлсноор мөрдөн шалгах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх зөвлөмж боловсруулдаг болохыг дурьдах нь зүйтэй.

Хуулийн этгээдэд холбогдох гэмт хэргүүд нь криминалистик шинжээрээ өөр хоорондоо ялгагдах тусгай шинжүүдтэй байх бөгөөд цаашид бид тухайн гэмт хэрэг нэг бүрийн шинжийг нарийвчлан авч үзэхийг зорьж байгаа болно. Дараах хүснэгтэнд гэмт хэрэг хамаарах бүлгээр бүлэглэн авч үзлээ.

Д/д	Эрүүгийн хуулийн бүлэг, нэр	Зүйл	Хэсэг
1.	АРВАННАЙМДУГ ААР БҮЛЭГ. ЭДИЙН ЗАСГИЙН ГЭМТ ХЭРЭГ	1. Зах зээл дэх монополь, давамгайлал байдлаа хууль бусаар ашиглах; 18.1	3.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг арван мянган нэгжээс наян мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		2. Валют, үндэсний мөнгөн тэмдэгтийг ханшид нөлөөлөх; 18.2	3.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг хорин мянган нэгжээс нэг зуун хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний

			төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		3. Татвар төлөхөө зайлсхийх; 18.3	1.Татвар төлөгч хувь хүн, хуулийн этгээдийн удирдах, гүйцэтгэх албан тушаалтан татвар төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор их хэмжээний татвар ногдох орлого, эд хөрөнгө, бараа үйлчилгээг зориуд худал тодорхойлсон, нуусан бол дөрвөн зуун тавин нэгжээс таван мянга дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл хоёр зуун дөчин цагаас долоон зуун хорин цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл нэг сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэнэ.
		4. Улсын хилээ барааг хууль бусаар нэвтрүүлэх; 18.5	5.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хоёр зуун мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		5. Мөнгө угаах; 18.6	4.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		6. Мөнгөн тэмдэгт, үнэ цаас, төлбөр тооцооны хэрэгсэл хуурамчаар бэлтгэх, ашиглах; 18.7	4.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		7. Үнэт цаасны зах зээлийн дотоод мэдээллийг хууль бусаар ашиглаж, арилжаанд оролцох; 18.8	4.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж арван мянган нэгжээс наян мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		8. Үнэт цаасны зах зээлийг урвуулан ашиглах; 18.9	4.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж арван мянган нэгжээс наян мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		9. Зориуд, зохиомлоор дампуурах; 18.10	1.Зориуд дампуурах зорилгоор эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрх, үүрэг, эд хөрөнгийн мэдээлэл, шилжилт хөдөлгөөнийг нуусан; хуулийн этгээд, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчийн эдийн засгийн үйл ажиллагааг илэрхийлсэн нягтлан бодох бүртгэл, бусад тооцооны баримт бичгийг нуусан, устгасан, өөрчилсөн бол хоёр мянга долоон зуун нэгжээс таван мянга дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл зургаан сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл зургаан сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. /Энэ хэсэгт 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/

			2.Хуулийн этгээдийн удирдах албан тушаалтан, үүсгэн байгуулагч зээлийн өр төлөхийг хойшлуулах, түүнийг төлөх нөхцөлийг хөнгөрүүлэх, зээлийн өрийн хүүг багасгах, төлөхгүй байхын тулд төлбөрийн чадваргүй болсон гэж харилцагч талд мэдэгдэж, дампуурлын хэрэг үүсгэх хүсэлт гаргаж зохиомлоор дампуурсны улмаас бусдад их хэмжээний хохирол учирсан бол хоёр мянга долоон зуун нэгжээс таван мянга дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл зургаан сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл зургаан сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. /Энэ хэсэгт 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/ 3.Энэ зүйлийн 1, 2 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг арван мянган нэгжээс наян мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ. /Энэ хэсэгт 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмэлт оруулсан/
		10. Банк хууль бусаар байгуулах, банкны төлбөрийн чадвар алдагдуулах; 18.13	4.Энэ зүйлд заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж арван мянган нэгжээс наян мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ. /Энэ зүйлийг 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/
		11. Нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөхөөс зайлсхийх 18.14	1.Нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөгч хуулийн этгээдийн удирдах, гүйцэтгэх албан тушаалтан нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор нийгмийн даатгалын шимтгэл ногдох их хэмжээний орлогыг нуусан, худал мэдүүлсэн бол таван мянга дөрвөн зуун нэгжээс хорин долоон мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэнэ. /Энэ зүйлийг 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмсэн/
		12. Үндэсний төлбөрийн системийг зөвшөөрөлтэй эрхлэх үйл ажиллагааг хууль бусаар эрхлэх; 18.18	5.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж дөчин мянган нэгжээс хоёр зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
2.	ОЛОН НИЙТИЙ Н АЮУЛГ ҮЙ БАЙДАЛ, АШИГ СОНИРХ	13. Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөө бодисыг хууль бусаар ашиглах; 20.7	5.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж дөчин мянган нэгжээс хоёр зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр

			торгох ял шийтгэнэ.
		14. Мансууруулах үйлчилгээ бүхий ургамлыг хууль бусаар тариалах; 20.10	3.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж дөчин мянган нэгжээс хоёр зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		15. Аюултай хог хаягдал, химийн хорт, аюултай бодисыг хаях; 20.11	3.Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хорин мянган нэгжээс нэг зуун хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ. 4.Энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хоёр зуун мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		16. Эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй хүнсний бүтээгдэхүүн худалдах, түгээх; 20.12	3.Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж арван мянган нэгжээс наян мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ. 4.Энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хорин мянган нэгжээс нэг зуун хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		17. Чанар муутай барилга байгууламж ашиглалтад оруулах; 20.13	2.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		18. Хууль бусаар эм, био бэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгсэл үйлдвэрлэх, импортлох, худалдах, түгээх; 20.14	4.Энэ зүйлийн 1, 2 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хорин мянган нэгжээс нэг зуун хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ. 5.Энэ зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хоёр зуун мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
	ХОРИН ХОЁРДУГА АР БҮЛЭГ АВЛИГЫН ГЭМТ ХЭРЭГ	19. Хахууль өгөх 22.5	3.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.

4.	ХОРИН ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ ХҮРЭЭЛЭН БАЙГАА ОРЧНЫ ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРЭГ	20. Байгаль орчныг бохирдуулах; 24.1	3.Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хорин мянган нэгжээс нэг зуун хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ. 4.Энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж дөчин мянган нэгжээс хоёр зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		21. Хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох; 24.2	3.Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хорин мянган нэгжээс нэг зуун хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ. 4.Энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		22. Химийн хорт, аюултай бодисыг хууль бус эргэлтэд оруулах; 24.3	3.Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хорин мянган нэгжээс нэг зуун хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ. 4.Энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж дөчин мянган нэгжээс хоёр зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		23. Цөмийн бодис, цацраг идэвхт хаягдал, цөмийн материал, цацрагийн үүсгүүрийг хууль бус эргэлтэд оруулах; 24.4	2.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		24. Хууль бусаар мод бэлтгэх; 24.6	3.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж хорин мянган нэгжээс нэг зуун хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		25. Байгалийн тэнцэл алдагдуулах; 24.9	2.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.

5	ХОРИН ТАВДУГААР БҮЛЭГ СОЁЛЫН ӨВИЙН ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРЭГ	26. Түүх, соёлын үхдөлх дурсгалыг эвдэх гэмтээх, устгах; 25.2	3.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг арван мянган нэгжээс наян мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		27. Хууль бусаар археологи, палентологийн хайгуул малтлага хийх; 25.4	3.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг арван мянган нэгжээс наян мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
6	ДОЛДУГААР БҮЛЭГ ХӨДӨЛГӨӨНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ, ТЭЭВРИЙН ХЭРЭГСЛИЙН АШИГЛАЛТЫН ЖУРМЫН ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРЭГ	28. Замын байгууламжийн ашиглалт засварын аюулгүй байдлын журам зөрчих; 27.9	2.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг арван мянган нэгжээс наян мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
7	ХОРИН ЕСДҮГЭЭР БҮЛЭГ ХҮН ТӨРӨЛХТНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ, ЭНХ ТАЙВНЫ ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРЭГ	29. Үй олноор хөнөөх дэлгэрүүлэх; 29.3	2.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.
		30. Террорист үйлдэл хийх; 29.8	2.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг албадан татан буулгана.
		31. Террорист үйлдэлд бэлтгэх; 29.9	2.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг албадан татан буулгана.
		32. Терроризмыг санхүүжүүлэх. 29.10	3.Энэ гэмт хэргийг хориг арга хэмжээг зөрчиж хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг албадан татан буулгана. 4.Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. Тайлбар: - Энэ зүйлд заасан “хориг арга хэмжээ” гэж Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Аюулгүйн зөвлөлийн тогтоолоор баталсан үй олноор хөнөөх зэвсэг дэлгэрүүлэх болон терроризмтой тэмцэхтэй холбоотой санхүүгийн хориг арга хэмжээ, түүнчлэн Засгийн газраас терроризмтой тэмцэх чиг үүрэг бүхий байгууллагын саналыг үндэслэн баталсан жагсаалтад орсон хүн, хуулийн этгээдийн эсрэг санхүүгийн хориг арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхийг ойлгоно.
		33. Үй олноор хөнөөх дэлгэрүүлэхийг санхүүжүүлэх; 29.11	2.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгож, хуулийн этгээдийг албадан татан буулгана.

Эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд хийгдсэн хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэргүүдээс Эдийн засгийн гэмт хэрэг, Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг түгээмэл үйлдэгдэж

байна.Эдийн засгийн гэмт хэрэг нь нууц далд аргаар үйлдэгдэх бөгөөд хуулийн этгээдийн хувьд гэмт үйлдлээ нуун далдлах, мөрдөгчийн эсрэг үйлдэл гаргах, гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд бололцоо олгосон нөхцөл байдлыг ашиглах нийтлэг хэв шинжтэй байна. Энэ төрлийн гэмт хэргийн талаарх мэдээлэл нууцлаг, мөрдөн шалгах нууц ажиллагааны үр дүнд илрэх нийт зүй тогтолтой байдаг. Иймээс мөрдөн шалгах ажиллагаанд хамтын ажиллагаа зайлшгүй чухалд тооцогдоно.

Монгол Улсад үйлчилж байгаа хуулиудаас хуулийн этгээдийн эрх, үүрэг, хариуцлагын талаар заасан хэм хэмжээг харьцуулахад дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 1. Хуулийн этгээдтэй холбоотой зохицуулалт

Д/д	Хууль	Нэр томьёо орсон зохицуулалт
1	Үндсэн хууль	1
2	Иргэний хууль	125
3	Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай	43
4	Эрүүгийн хууль	221
5	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль	101
6	Зөрчлийн тухай хууль	1058
7	Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль	50
8	Цагдаагийн албаны тухай	38

Үүнээс үзэхэд хуулийн этгээдтэй холбоотой зохицуулалт цөөнгүй байгаа ч цаашид жижиг аж ахуйн нэгж, компанийг үндэсний хэмжээний болон үндэстэн дамнасан групп компани, корпорациудтай адилтган, нэг хэм хэмжээгээр зохицуулах боломжгүй гэдгийг анхаарах шаардлагатай болжээ. 2011 оны Компанийн тухай хуульд²⁰ заасны дагуу групп, компани нь охин компанитайгаа нэгдсэн тайлан гаргах ёстой байна. Улс орнуудад санхүүгийн ийм зохицуулалтыг дэмжиж, нийтлэг хэрэгжүүлдэг байна.

Хуулийн этгээдийн холбогдсон гэмт хэргийн талаар 2017 оноос хойших дүн мэдээг судлав. Цагдаагийн байгууллагад нийт 5 төрлийн 29 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнийг Цагдаагийн ерөнхий газрын Мэдээлэл, шуурхай удирдлагын төвийн статистик мэдээнээс хувиар харахад дараах байдалтай байна. Үүнээс үзэхэд Монгол Улсад ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэрэгт хуулийн этгээдүүд ихээр холбогдож байгааг харж болно. 2017 оноос өмнөх дүн мэдээтэй харьцуулбал буурсан үзүүлэлттэй байгаа нь хуулийн этгээдийн хариуцлагын зохицуулалт хэрэгжиж эхэлсэнтэй шууд холбоотой гэж дүгнэж болохоор байна.

IV. Монгол Улсад Хуулийн этгээдэд холбогдох гэмт хэргийн шийдвэрлэлт

Монгол Улсын Шүүхийн дүн мэдээ-2018²¹:

Анхан шатны шүүх 2018 онд 4 хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг хүлээн авснаас 2 хуулийн этгээдийг торгох ялаар шийтгэж, 2 хуулийн этгээдээс 9 сая 182 мянга 019 төгрөгийг гаргуулан улсын орлого болгосон байна.

Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад хуульчилснаар хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан бөгөөд энэ хуулийн хэрэгжилтийн хүрээнд тайлант онд 1 хуулийн этгээдийг гэм буруутайд тооцож, ял оногдуулж шийдвэрлэсэн.

Монгол Улсын Шүүхийн дүн мэдээ-2019²²:

Анхан шатны шүүхүүд 2019 онд нийт 10 хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг хүлээн авснаас 1 хуулийн этгээдэд холбогдох хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, 4 хуулийн этгээдийг торгох ялаар шийтгэсэн байна. Эрүүгийн хуульд заасан торгох ялаар 7529 хүн, 4 хуулийн этгээдэд 7 тэрбум 732 сая 037 мянга 400 төгрөгийн ял, хөрөнгө хураах албадлагын арга хэмжээг хэрэглэж 3 хуулийн этгээдээс 480 мянган төгрөгийг гаргуулан улсын орлого болгосон байна.

Монгол Улсын Шүүхийн дүн мэдээ-2020²³:

²⁰ “Төрийн мэдээлэл”, УБ,2011 он. №42

²¹ Монгол улсын шүүхийн тайлан 2018., http://admincourt2.gov.mn/site/full_story/1435

²² Монгол улсын шүүхийн тайлан 2019., <https://www.court.za.gov.mn/812--2019-.html>

Анхан шатны шүүхүүд 2020 онд нийт 10 хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг хүлээн авснаас 3 хуулийн этгээдэд холбогдох хэргийг прокурорт буцааж, 1 хуулийн этгээдэд холбогдох хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, 1 хуулийн этгээдэд холбогдох хэргийг цагаатгаж, 5 хуулийн этгээдийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, торгох ялаар шийтгэж шийдвэрлэсэн байна.

Эрүүгийн хуульд заасан торгох ялаар 7650 хүн, 5 хуулийн этгээдэд 9 тэрбум 181 сая 140 мянган төгрөгийн торгох ял, хөрөнгө орлогыг хураах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж, 3 хуулийн этгээдээс 549 сая 123 мянга 590 төгрөгийг тус тус гаргуулан улсын орлого болгосон байна.

Энэ нь хуулийн этгээдийн үйлдэж буй хэрэг бага гэж шууд ойлгож болохгүй бөгөөд хэдийгээр холбогдох хуулиуд батлагдан, хэрэгжиж эхэлсэн ч хэрэглэж буй хууль сахиулагч, хуульчдын мэдлэг, туршлага дутмаг, нотлох ажиллагааг явуулахад эрх зүйн зохицуулалт боловсронгуй бус байгаатай холбож үзэх үндэслэлтэй юм. Ялангуяа үндэсний хэмжээний болон үндэстэн дамнасан компани, корпораци, группийн үйлдсэн гэмт хэргийг илрүүлэх, нотлох хэмжээнд боловсруулагдаагүй байна.

Эрүүгийн хэргээс гадна зөрчлийн хэргийн шийдвэрлэлтийн дүн мэдээнд дүгнэлт хийхэд дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 2. Зөрчлийн хэргийн шийдвэрлэлтийн статистик мэдээ 2017-2019 он

д/д	Зөрчлийн хэргийн шийдвэрлэлт 2017-2019 он	2017	2018	2019	Нийт
1	Цагдаагийн байгууллагын эрх бүхий албан хаагч	867	448	726	2041
2	Мэргэжлийн хяналтын байцаагч	87	293	1215	1595
3	Улсын бүртгэлийн хяналтын улсын байцаагч	298	144	817	1259

Зөрчлийн хэрэг шийдвэрлэсэн статистик мэдээ нь эрүүгийн хэргийн статистик мэдээнээс харьцангуй өндөр байна. Ялангуяа зөрчил үйлдэгч хуулийн этгээдийн тоо их байгаа нь урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөө бага байгаатай холбоотой гэж үзэж болохоор байна. Мөн зөрчил үйлдэгчдэд зөвхөн торгох шийтгэл нийтлэг байдлаар оноож байгаа тул сануулах шийтгэл оногдуулах зохицуулалт бий болгох шаардлагатай. Энэ зөрчлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөөг нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой болно. Хуулийн этгээдийн түгээмэл үйлддэг зөрчил нь Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай тухай, Эрүүл ахуйн тухай, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай, Ашигт малтмалын тухай, Газрын тухай, Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай, Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай, Үнэт цаасны зах зээлийн тухай, Татварын ерөнхий хууль, Гаалийн тухай, Барилгын тухай зэрэг хуулиуд болон Худалдаа, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ үйл ажиллагааны журмыг зөрчиж байна.

V. Дүгнэлт

Хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлагыг хэрхэн хүлээлгэх, тодорхой төрлийн гэмт хэрэг ялангуяа эдийн засгийн гэмт хэрэг, гэм буруугийн санаатай хэлбэрээр үйлдэгдсэн хэрэгт хуулийн этгээдийн гэм бурууг хэрхэн тодорхойлох асуудлууд нь өнөөг хүртэл маргаантай асуудлын нэг байсаар байна.

Улс орнууд хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага оногдуулж байгаа эрх зүйн зохицуулалт нь хуулийн этгээдийн соёл төлөвшихөд хэрхэн үр дүнтэй нөлөөлж байгаа, практикт гарч байгаа хууль бус үйлдлийг бүрэн хамарч, түүнийг таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэхэд чиглэж байгаа эсэхэд дүгнэлт хийж өөрийн орны эрх зүйн зохицуулалтын онцлогт тулгуурлан хөгжүүлсээр байна.

Хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай эрх зүйн зохицуулалт Монгол улсын эрүүгийн хуульд 2014 оноос тусгалаа олсон хэдий ч эрүүгийн хариуцлага оногдуулах үндэслэлийг тодорхойлж хуульчлаагүй, цөөн тооны гэмт хэрэгт хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байсан.

Шинэчилсэн найруулсан эрүүгийн хуульд хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийн шинжийг хуулийн этгээдийг төлөөлөх эрх бүхий

албан тушаалтан дангаараа, эсхүл хамтран шийдвэр гаргаж, эсхүл хуулийн этгээдийн ашиг сонирхолын төлөө хийсэн үйлдэл эс үйлдэхүйгээр хангасан нь хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болно гэж тодорхойлсноос гадна хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэргийг өргөн хүрээнд олон төрлийн гэмт хэрэгт хүлээлгэхээр тодорхойлсон.

Монгол Улсад хуулийн этгээдийн эрхийг Үндсэн хууль болон бусад хуулиар баталгаажуулж ирсэн бөгөөд шинэ Эрүүгийн хууль болон Зөрчлийн тухай хуулиар эрхийн хязгаарлалт хийсэн нь дэвшилтэй боловч хуулийн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэж, тэдний холбогдсон зөрчлийн болон эрүүгийн хэргийг шалгаж шийдвэрлэсэн тоо хэмжээ цөөн байгааг тэдний зүгээс үйлдэж буй, хэрэг зөрчил бага гэж шууд ойлгож болохгүй. Хэдийгээр холбогдох хуулиуд батлагдан, хэрэгжиж эхэлсэн ч хэрэглэж буй хууль сахиулагч, хуульчдын мэдлэг, туршлага дутмаг, нотлох ажиллагааг явуулахад эрх зүйн зохицуулалт боловсронгуй бус байгаатай холбож үзэх үндэслэлтэй юм. Ялангуяа үндэсний хэмжээний болон үндэстэн дамнасан компани, корпораци, группийн үйлдсэн гэмт хэргийг илрүүлэх, нотлох хэмжээнд боловсруулагдаагүй байна.

VI. Санал.

1. Эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд хийгдсэн хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэргүүдээс Эдийн засгийн гэмт хэрэг, Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг түгээмэл үйлдэгдэж байна. Эдийн засгийн гэмт хэрэг нь нууц далд аргаар үйлдэгдэх бөгөөд хуулийн этгээдийн хувьд гэмт үйлдлээ нуун далдлах, мөрдөгчийн эсрэг үйлдэл гаргах, гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд бололцоо олгосон нөхцөл байдлыг ашиглах нийтлэг хэв шинжтэй байна. Энэ төрлийн гэмт хэргийн талаарх мэдээлэл нууцлаг, мөрдөн шалгах нууц ажиллагааны үр дүнд илрэх нийт зүй тогтолтой байдаг. Иймээс мөрдөн шалгах ажиллагаанд хамтын ажиллагаа тодорхой хугацаанд явуулах зайлшгүй чухал.

2. Монгол Улс Хуулийн этгээдэд зөвхөн торгох ял оногдуулахаар хуульчилсан ба дэлхийн улс орнуудад мөн түгээмэл ашиглагдаж байна. Гэхдээ шүүх торгох ял оногдуулахдаа ялын үр нөлөөтэй байх явдлыг нэгдүгээрт анхаарч торгуулийн хэмжээг гэмт хэрэг үйлдэж олсон ашгаас хэд дахин их хэмжээгээр оногдуулж байна. Тухайн гэмт хэргийн нийгмийн хор аюул, гэмт хэргийн хэр хэмжээ, гэм буруугийн хэлбэр, давтан үйлдсэн эсэх, тухайн гэмт хэрэгтэн хуулийн этгээдийн хөрөнгийн байдал, түүний бизнес цаашид үргэлжлэхэд үзүүлэх үр нөлөө зэргийг харгалзан үзсэн хариуцлагын тогтолцоо, эрх зүйн орчин бүрдүүлэх шаардлага байсаар байна.

3. Хуулийн этгээдийн эрх зүйн зохицуулалтын талаар онолын болон практик, үндэсний болон олон улсын, хууль хэрэглээний болон хуулийн хэрэгжилтийн судалгааг өргөн хүрээтэй хийж дараагийн шинэчлэлийг хийх зэрэг болно.

Ашигласан материал

1. Монгол эх сурвалж

- Б.Батсүрэн, П.Дэлгэржаргал, У.Эрдэнэбат, Их Монгол Улс. Монголын эзэнт гүрний түүх. Тэргүүн боть. УБ, 2019 он.
- Д.Баярсайхан, Хуулийн этгээдийн эрүүгийн хариуцлага. УБ, 2013 он.
- Д.Баярсайхан, Эрх зүйн онол. УБ, 2016 он.
- Г.Баярхүү, Н.Цэдэнбалжир, Бизнесийн эрх зүй. УБ, 2014 он.
- Ч.Далай, Их Монгол Улс. УБ, 2006 он.
- Ч.Нямсүрэн, Эрх зүйн онол. УБ, 2010 он.
- Б.Одонгэрэл, Хуулийн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлага. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. УБ, 2020 он.
- Б.Урнаа, Компанийн хууль зүйн зохицуулалтын онолын асуудал” илтгэл. Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, УБ, 2019 он.
- Эрүүгийн эрх зүйн шинэтгэл: “Хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх асуудал.” Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ, 2017 он.

2. Гадаад эх сурвалж

- Celia Wells, Corporations and Criminal Responsibility, Oxford University press. 2 дахь хэвлэл, АНУ, (2005)
- Models of corporate criminal liability in comparative law. Washington university global studies law review, 4 дэх хэвлэл. АНУ, (2008)
- [Sarbanes-Oxley Act of 2002](#) (PDF). 107th Congress. Retrieved. АНУ, (2016)
- The Laws That Govern the Securities Industry. 5 дахь хэвлэл. АНУ. (2016)
- V.S.Khanna, Corporate Criminal Liability: What Purpose does it Serve, Har.L.Rev. 109 (1996)

3. Эрх зүйн эх сурвалж

- Иргэний хууль, 1956 он.
- Үндсэн хууль, 1992 он.
- Иргэний хууль, 2002 он.
- Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2002 он.
- Эрүүгийн хууль (Шинэчилсэн найруулга), 2015 он.
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. 2017 он.
- Зөрчлийн тухай хууль. (Шинэчилсэн найруулга) 2017 он.
- Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль, 2017 он.
- Компанийн тухай хууль (Шинэчилсэн найруулга), 2011 он.
- Цагдаагийн албаны тухай хууль. (Шинэчилсэн найруулга) 2017 он.

4. Бусад:

- <https://www.britannica.com/topic/corporate-crime#ref336083>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Corporate_crime
- <https://advocate.mn/news/119/single/774>
- <https://www.britannica.com/topic/corporate-crime#ref336083>
- <http://www.judoinstitute.mn/main/244--2019-3-.html>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Corporate_crime

